

- їни за 2010 р. // Легка промисловість. – № 3. – 2010. – С. 6–8.
8. Україна сьогодні [Електронний ресурс] : офіц. веб-каталог провідних підприємств в Україні. – Режим доступу:

<http://www.rada.com.ua>. – Назва з екрана.

9. Мурована Л. В. Маркетингові підходи до формування асортименту товарів легкої промисловості / Л. В. Мурована // Вісник КНУТД. – 2010. – Т. 5. – № 5. – С. 108–112.

УДК 338.439(100)

СУТНІСНИЙ ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА»

Є. Ю. Новіков

На початку ХХІ ст. проблема забезпечення глобальної продовольчої безпеки набула світового масштабу. Темпи збільшення обсягів виробництва продуктів харчування не встигають за темпами зростання населення планети. Свідченням існування проблеми є продовольчі кризи 1972–1973 рр., 1990–1992 рр., 2008–2009 рр., переважно спричинені об'єктивними факторами, такими як зростання населення планети, аномальні кліматичні умови (спека, екстремально низькі температури, повені тощо), збільшення виробництва біопалива за рахунок сільськогосподарських угідь, зменшення родючості землі внаслідок екстенсивного та не екологічного її використання, заболочування ґрунтів і будівництво доріг, промислових зон. Накопичення проблем вимагає формування ефективної стратегії підвищення рівня світової продовольчої безпеки, в тому числі розробки теоретичних заходів управління продовольчою безпекою.

Дефініцію «продовольча безпека» використовують у працях зарубіжні та вітчизняні науковці, серед яких С. Г. Афанасьєв, Ю. Д. Білик, В. І. Бойко, О. І. Гойдук, С. М. Кваша, І. Н. Топіха, А. А. Фесини, П. Т. Саблук, М. С. Оглуздин, О. В. Чернова, А. А. Бабенко та ін.

Серед зарубіжних учених питанням управління продовольчою безпекою займалися: М. Аміті, О. Бодіан, Н. Белінгер, К. Мабсс-Зено, П. Ютінг, С. Барраклот, М. Скот, С. Бенсон, Р. Грін, Д. Клей, Д. Бігмен, Х. Брандт, Д. Бріссон, С. Маквел, М. Калон, Х. Дік, А. Чісхолм, Р. Тейрс, І. Клей, Д. Корбетт,

Д. Кертіс, О. Девіс та ін. Однак досі немає одностайної думки відносно визначення поняття «продовольча безпека».

Мета статті – дослідити трансформації підходів до розуміння поняття «продовольча безпека» та визначити її складові елементи.

Незважаючи на те, що проблема продовольчої безпеки офіційно була визначена як проблема світового масштабу на Всесвітній продовольчій конференції 1974 р., з того часу чимало дослідників займалися розробкою методичних підходів до оцінки рівня продовольчої безпеки, й досі відсутнє усталене визначення самого поняття «продовольча безпека». Це пов'язано з тим, що упродовж існування проблеми недостатнього продовольчого забезпечення у деяких регіонах світу визначення терміна доповнювалося новими складовими елементами через зміну умов, тобто відбувалося перманентне оновлення відповідно до нових викликів сучасності.

Проблема трактування поняття «продовольча безпека» пов'язана з існуванням різних рівнів її розв'язання. На глобальному рівні питання вирішують міжнародні організації: ООН, ФАО, ВТО, Комітет продовольчої безпеки, Всесвітній Банк, Всесвітня продовольча програма та ін. Головним напрямом діяльності міжнародних організацій є створення довгострокових програм з подолання голоду та недоїдання у світі, створення запасів продовольства на випадок надзвичайних ситуацій. Субрегіональний рівень характеризується діяльністю міжрегіональних утворень, фору-

мів тощо, діяльність яких сконцентрована на сприянні стабільному економічному розвитку, покращенню якості продуктів харчування та збільшенню їх кількості. Міждержавний рівень представляє діяльність інтеграційних міждержавних об'єднань з відповідними органами управління, головними функціями є формування спільної політики, підписання угод щодо тарифів, цін тощо. Національний рівень представляють уряди, які створюють механізми забезпечення продовольчої безпеки держави та визначають напрями підвищення якості продуктів харчування [1].

Згідно із визначенням Федерації американських товариств з експериментальної біології, продовольча безпека являє собою доступ усіх людей у будь-який час до достатньої кількості їжі для активного, здорового способу життя і включає в себе як мінімум: а) доступність повноцінних і безпечних продуктів харчування; б) забезпечення можливості придбати їжу, не вдаючись до надзвичайної продовольчої допомоги [2].

Найбільш авторитетна міжнародна організація з питань продовольства та сільського господарства ФАО визначає продовольчу безпеку як ситуацію, коли всі люди в будь-який час мають фізичний і економічний доступ до достатньої кількості безпечних і поживних харчових продуктів, щоб задовольнити свої потреби і бажання в їжі для активного та здорового життя [3].

Комітет з всесвітньої продовольчої безпеки ФАО визначає, що всі люди в будь-який час мають фізичний і економічний доступ до основної їжі, якої вони потребують.

Всесвітній банк визначає продовольчу безпеку, як доступ усіх людей в усі часи до достатньої кількості їжі для активного та здорового життя [4].

Громадська організація з питань здоров'я «Онтаріо» характеризує продовольчу безпеку, як забезпечення безпечного доступу до достатньої кількості безпечної, поживної (відповідно до культури) їжі для всіх, виробленої в екологічно чистих умовах та за умов забезпечення людської гідності [6].

Громадська організація з питань здоров'я Британської Колумбії визначає, що продоволь-

ча безпека існує, коли всі громадяни мають право отримати безпечний, особисто прийнятний, поживний склад продуктів харчування за рахунок створення стійкої продовольчої системи, яка максимізує здоровий спосіб життя та рівний доступ для всіх до продуктів харчування.

Агентство США з міжнародного розвитку визначає стан продовольчої безпеки, коли всі люди в будь-який час мають доступ до достатньої кількості продовольства для задоволення своїх потреб для продуктивного та здорового життя.

Окрім міжнародних організацій, питанням світової продовольчої безпеки багато уваги приділяють вітчизняні й зарубіжні науковці.

А. А. Бабенко розглядає продовольчу безпеку як елемент національної державної безпеки, визначає доцільність забезпечення продовольчої безпеки внутрішніми, національними силами для забезпечення громадян продуктами харчування на медично обґрунтованому рівні [4].

На думку О. І. Гойчука, національну продовольчу безпеку слід розглядати, як здатність держави задовольняти потреби населення країни у продуктах харчування, їх достатньої кількості та якості з метою забезпечення здоров'я людей незалежно від зовнішніх або внутрішніх факторів [5].

На думку О. Бодіана, продовольча безпека визначається, як здатність подолання дефіциту продовольства в країні або регіоні чи домогосподарстві, щоб задовольнити цільові рівні споживання протягом року [6].

У ході дослідження Н. Белінгера, К. Мабсс-Зено було виділено три типи продовольчої безпеки, які визначаються на глобальному, національному та місцевому рівнях. Так, глобальна продовольча безпека вимагає, щоб кількість їжі була достатньою, щоб нагодувати всіх людей у світі. Національна продовольча безпека визначена авторами, як прийнятна ймовірність того, що їжа для споживання в країні відповідає рівням біологічних потреб протягом року. Місцева продовольча безпека визначається, як здатність кожної людини придбати продукти харчування [7].

Досить широке та комплексне визначення запропонували С. Барраклотом і П. Ютінг, відносно нормативної концепції продовольчої безпеки, до складу якої входить: гарантування поставок і розподілу продовольства для всіх соціальних груп і окремих осіб; достатній рівень якості продовольства для задоволення потреб у харчуванні, а також платоспроможний попит, який вищий за мінімально необхідний для фінансової можливості придбання продуктів харчування. Автори визначили, що система харчування для забезпечення продовольчої безпеки повинна мати такі характеристики: 1) здатність генерувати достатній внутрішній рівень виробництва, мати потужності для зберігання продовольчих запасів і імпорту для задоволення основних продовольчих потреб усіх соціальних груп, а також розширення платоспроможного попиту; 2) максимальна автономія і самовизначення, низька уразливість по відношенню до міжнародних ринкових коливань і зовнішнього політичного тиску; 3) існування надійної система попередження продовольчого дефіциту, що дозволяє звести до мінімуму сезонні й циклічні зміни в доступі до продовольства; 4) володіння довгостроковою стійкістю; 5) забезпечення справедливості, а саме: надійний доступ до достатньої кількості продуктів харчування для всіх соціальних класів, груп і прошарків [8].

Схоже бачення продовольчої безпеки пропонує С. М. Кваша, який виділяє такі три сутнісні аспекти поняття «продовольча безпека»: політичний – представляє здатність держави підтримувати конкурентний аграрний рівень на світових продовольчих ринках, що дозволяє забезпечити населення держави достатньою кількістю продуктів харчування, які відповідають міжнародним стандартам; економічний – полягає у здатності держави, використовуючи власні ресурси агроєкономічного потенціалу, забезпечувати виробництво продуктів харчування всередині країни, своїми силами, таким чином гарантувати продовольчу незалежність [9].

Аналіз підходів до розуміння продовольчої безпеки з боку міжнародних організацій, вітчизняних і зарубіжних науковців дає змогу ви-

ділити два головних напрями щодо трактування дефініції «продовольча безпека».

У першому напрям підкреслено, що продовольча безпека досягається, коли забезпечується такий рівень наявності продуктів харчування, який дозволяє організувати споживання відповідно до існуючих кількісних норм у межах країни, регіону чи світу (А. А. Бабенко, М. С. Оглузді, І. Н. Топіха, В. І. Бойка, Х. Брандт, О. Девіс, І. Клей, Н. Белінгер). Однак деякі автори вказують на необхідність позиціонувати продовольчу безпеку, ще з погляду якості продовольства (М. С. Оглузді, О. Девіс, К. Мабсс-Зено, С. Барраклот).

Згідно з другим підходом вищезазначене бачення продовольчої безпеки вважається одностороннім, тому що воно не враховує місце та походження продуктів харчування, та лише орієнтовано на кінцевий результат функціонування системи продовольчого забезпечення. Представники другого підходу доповнюють визначення продовольчої безпеки критерієм здатності держави до самозабезпечення продуктами харчування за рахунок суто власного виробництва (О. І. Гойдука, С. Г. Афанасьєва, С. М. Кваша, Р. Тейрс, М. Скот, А. Чісхолм).

Таким чином, проаналізувавши підходи до розуміння поняття «продовольча безпека» різних міжнародних організацій та авторів, доцільно відзначити, що більшість виділяє схожі елементи, а саме: продовольча безпека держави повинна бути орієнтована на забезпечення за рахунок власних агроєкономічних потужностей, не вдаючись до імпорту продовольства з інших країн; виділення з дефініції «продовольча безпека» критерію якості продуктів харчування дає гарантію повноцінності, поживності та наявності продуктів харчування у достатній кількості на рівні обгрунтованих медичних норм.

На основі проведеного теоретичного аналізу головних підходів до розуміння поняття «продовольча безпека» виділимо чотири критерії її досягнення:

1. Достатня кількість продовольства – у даному контексті продовольча безпека зазвичай має на увазі механізми, за допомогою яких люди впевнені у сталому та достатньому рівні продовольчого забезпечення. Продовольча

безпека може бути визначена на сільському, національному, регіональному та міжнародному рівнях. Продовольчу безпеку також можна розглядати з погляду або розвинених країн (областей надлишків продовольства), або країн, що розвиваються (областей, які відчувають дефіцит продовольства).

2. Доступність продовольства. Цей критерій визначається здатністю країни до задоволення цільових рівнів споживання. Вибір цільових рівнів споживання, мабуть, найважливіший аспект продовольчої політики країн, що розвиваються, і його можна розглядати в контексті двох аспектів. По-перше, існує проблема хронічного і постійного недоїдання, яка зумовлена низькою продуктивністю і соціальними проблемами населення. Це є довгостроковою проблемою, яка може бути подолана тільки за рахунок постійного тривалого зростання виробничого потенціалу та реального рівня доходів бідних. Друга проблема полягає у короткостроковій мінливості прав споживачів на харчування. Продовольча безпека в цьому сенсі є зрештою проблемою, яка пов'язана з реальним коливанням доходів, які впливають на здатність людей забезпечити достатнє харчування за допомогою правових механізмів.

3. Необхідна кількості і якість продуктів харчування. Продовольча безпека може бути визначена як гарантування доступу всіх соціальних груп і окремих осіб на харчування у адекватній кількості та якості.

4. Стабільність поставок продовольства. Національна продовольча безпека може бути визначена по відношенню до країни, яка має достатній рівень гарантованих поставок продовольства для задоволення сукупних потреб споживання. Вона включає в себе стабільність поставок і безпечний доступ до наявних поставок з боку тих, хто їх потребує. Продовольчу безпеку господарств С. Бенсон, І. Клей, Х. Грін також визначають як побутовий рівень гарантованого набору прав – від виробництва

продуктів харчування, грошових доходів, запасів продовольства або активів і програм державної допомоги – такі, що в разі необхідності будуть у змозі підтримувати достатній рівень харчового споживання для фізичної життєдіяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ільїна З. М. Продовольча безпека: тенденції та перспективи / Ільїна З. М. // Білоруська думка. – 2009. – № 3. – С. 22–31.
2. Daniel J. Raiten, Center for Food Safety and Applied Nutrition (U.S.) / Daniel J. Federation of American Societies for Experimental Biology – [s. l.] : Life Sciences Research Office, 1990 – 99 p.
3. Rome Declaration on World Food Security [Electronic resource] : World Food Summit. – [s. l.]. – Mode of access: <http://www.fao.org/docrep/003/w3613e/w3613e00.htm>. – Titla from display.
4. Бабенко А. А. Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах реформування і регулювання аграрного сектору економіки : автореф. дис. канд. екон. наук ; Луган. нац. аграрний ун-т. / Бабенко А. А. – Луганськ, 2005. – 24 с.
5. Гойчук О. І. Продовольча безпека / Гойчук О. І. – Житомир : Полісся, 2004. – 347 с.
6. Badiane O. National Food Security and Regional Integration in West Africa / Badiane O. – [s. l.] : Wissenschaftsverlag Vauk, Kiel. 1988
7. Balienger N. Targeting Food Security and Food Aid Issues at the GATT / Balienger N. ; National Center for Food and Agricultural Policy. – [s. l.] : Discussion Paper Series no FAP90-07.
8. Barraclough S. Food Security Trends and Prospects in Latin America / Barraclough S. ; Working Paper no 99, Helen Kellogg Institute for International Studies. – [s. l.] : University of Notre Dame.
9. Кваша С. М. Зовнішньоекономічна діяльність АПК України: стан, стратегія і тактика розвитку / С. М. Кваша. – К. : ЗАТ «НІЧЛА-ВА», 2000. – 252 с.